

הרב מיכאל לחיאני

למשמעותה של מידת "הכרת הטוב"

"...וכיון שכן מחויבים ת"ח שבכל דור ודור לעורר את מי שאינו מבין את טובות הבורא, ולהורות לבני אדם לדעת את מעלת הטובות הללו ע"י שכלם, כי המציאות מראה שכמה וכמה טובות אין מקבליהם יכולים להנות ולשמוח מהם בגלל חסר הכרת הטובות ובגלל ידיעת מעלותיהן.

וכאשר מעוררים את מקבל הטובות להכיר את יתרונות הטובות ומגלים להם את אשר נעלם מידיעתם אודותיהן, אז הם נותנים שבח גדול והודאה רבה למי שהטיב להם ומשיגים ע"י תענוג והנאה מהטובות בעוה"ז ושכר טוב לעוה"ב".
(מתוך "חובת הלבבות" לרבנו בחיי, שער הבחינה – פתיחה)

א. מידת הכרת הטובה – טיבה וייחודה

בין המידות הרבות הבונות את אישיותו ודמותו הנאצלת והמוסרית של האדם, מוצאת לה מקום נכבד מידת הכרת הטוב. מידה זו הינה ציר מרכזי בקשר שיש לאדם עם בוראו וביחסים שבין אדם לחברו. הקדמונים ביטאו את טיבה של מצוה זו באופנים שונים: ר' אהרן הלוי מברצלונה¹ כתב במצוה ל"ג²: "שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול החסד למי שעשה עמו טובה ולא יהא נבל ומתנכר וכפוי טובה שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלוקים ואנשים".

מהמסופר בשמואל³ נזכר בדבר אמיתות דברי בעל "ספר החינוך"⁴. דוד המלך שולח אל נבל הכרמלי ומבקש ממנו: "...ועתה שמעתי כי גזים לך עתה הרעים... תנה נא את אשר תמצא ירך לעבדיך ולבנך לדוד". וזאת בשל ההגנה והעזרה שנתנו דוד ורועיו לרועי נבל כעדות הרועים: "חומה היו עלינו... גם לילה גם יומם" וגוי (שם, טו). עבדי דוד אינם מתקבלים בסבר פנים יפות, ויותר מכך, נאמר שם "ויעט בהם" – נהג בהם מנהג העיט באכזריות ובכפיות טובה. "מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו" (שם, י).

תגובת דוד על כפיות הטובה של נבל: "ודוד אמר לך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה וישב לי רעה תחת טובה. כה יעשה אלוקים לאויבי דוד... אם אשאר מכל אשר לו עד אור הבקר" (שם, כא). ובהמשך מסופר כי ע"י התערבות אביגיל נמנע דוד מבוא בדמים.

באופן אחר ביטא האברבנאל⁵ את טיבה של מידה זו: "...לפי שהטובה שבמידות האדם הייתה גומל טוב לאשר היטיב עמו... והרעה שבמידותיו היא היותו כפוי טובה, כי כאשר ישיב האדם גמול מן הטובה שקיבל הנה הוא מוסיף ברצון הנותן ובכחו לתת ולהוסיף לו

1. בעל "ספר החינוך".
2. מצות כבוד אב ואם.
3. שמואל א' פרק כ"ה, ז-ט. יטיב המעיין אם יראה את הדברים במקור.
4. שמות כ"ט, לח.

עוד שפע רצון ורב טוב. אמנם כשימנע מהשיב הגמול הראוי הוא מתיש את כחו ומבטל רצונו בהטבה...".

כלומר, הכרת טובה מחזקת את המטיב להמשיך להיטיב ומגדילה את כוחותיו, ומסייעת למוטב עצמו להוסיף ולקבל טובה, ודבר זה פועל גם כלפי שמים וגם כלפי שוכני ארץ⁵.

הכרת התודה לאלוקי עולם היא האמירה הראשונה הנתבעת מהאדם עם יקיצתו, והוקבע הדבר בראש סדר תפילתנו. זהו הרגש הבסיסי שאותו האדם נדרש לטפח, וכזו היא אמירתנו: "מודה אני לפניך, מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתו בחמלה, רבה אמונתך", ובברכת "אלוקי נשמה"⁶: "...כל זמן שהנשמה בקרבי, מודה אני לפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי רבון כל המעשים"⁷. תכליתה של הנשמה להודות, וכל עיסוקינו בחיינו להודות, ואין זה משום שרבון המעשים זקוק לתודתנו, אלא משום ששלמותנו ועושרנו הם להודות.

אף תכלית היצירה ותכלית עשיית המצוות מושתתים על עניין ההודאה, וכה למדנו מרבנו הרמב"ן:

"וכוונת כל המצוות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין לעליון חפץ בתחונתו מלבד זה שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפילות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפילת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאלוקים שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו: בריותיו אנחנו"⁸.

ע"פ ייחודה של מידה זו הסביר אחד מבעלי המוסר⁹ את מאמר חז"ל שהובא ברש"י ריש בהעלותך: "למה נסמכה פרי המנורה לפרי הנשיאים? לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה אז דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו, א"ל הקב"ה חיידך! שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות".

נתקשה הרמב"ן: למה לא ניחם ה' את אהרן בעבודה אחרת, בקטורת, או בקרבנות אחרים? הסביר ר"ח שמואלביץ זצ"ל ע"פ מדרש חז"ל¹⁰ שבעבודה זו של הדלקת המנורה יש ביטוי של הכרת טובה לה' שמכירין ישראל בטובתו ומשלמין לו כביכול מעין הטובה, וזה לא מצאנו בעבודה אחרת זולת הדלקת המנורה.

לא תיכון עבודת האדם את בוראו א"כ תוכשר נפשו להכיר טובה. התלות המתמדת של האדם בבוראו, בחסדיו, ומתן התודה עליהם, בונים את הבסיס שעליו האדם ניצב וממנו הוא מעפיל אל-על. אכן, בעל "חובת הלבבות" בשער הבחינה משתית את כל עבודת ה' על הכרת הטובה.

5. כן למדתי מהראי"ה זצ"ל שכתב ב"עולת ראי"ה ח"א, עמ' ש"י: "...ומעוט בהכרה מעכב את הגדלת הצדק והחסד וממעט את הוד דעת האלוקים מלהתגלות בנפשות בני"א לעודדם ולהשלימם". ועיין עוד בדבריו שם. וכן מצאתי בדברי רבינו בחיי בהסברו למהות ברהמ"ז שע"י ברכתנו אנו גורמים לתוספת שפע.

6. מתוך תפילת שחרית.

7. פירוש הרמב"ן עה"ת סוף פרשת בא.

8. ר' חיים שמואלביץ, "שיחות מוסר", עמ' קט"ז.

9. במדבר רבה פט"ו, ה.

ב. כפיות טובה מהי?

עניין כפיות טובה ביארו רש"י ותוס'¹⁰ באופנים שונים ביחס למאמר תז"ל הבא: "ת"ר: 'מי יתן והיה לבבם זה להם' וגו' (דברי ה'): אמר משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה, בשעה שאמר הקב"ה לישראל 'מי יתן והיה לבבם זה להם', היה להם לומר תן אתה". כפויי טובה הם: דכתיב (במדבר כ"א) "ונפשינו קצה בלחם הקלוקלי". בני כפויי טובה: דכתיב (בראשית ג') 'האשה אשר נתת עמדי וגו'' (ע"ז ה, ע"א). רש"י ביאר: "שמי שאינו מכיר הטובה להמזיקה לנעליה קרוי כפוי טובה".

כלומר, שחסרה בו הרגשת ערך הכרת טובה שנעשתה עמו, וע"י כך אינו מחזיק טובה לעושה. והתוספות ביארו: "שלא רצו לומר 'אתה תן', שלא היו רוצים להחזיק הטובה בכך". כלומר, מכירים בערך הטובה שנעשתה עמו אלא אינו רוצה להודות על קבלתה¹¹. מהפסוקים המובאים להוכיח כפיות טובה אנחנו למדים שכפיות טובה זו חמורה עד מאוד שלא רק שהיא מתכחשת ומתעלמת מהטוב שנעשה אלא מוסיפה לומר שעצם הטובה הסבה רעה. "האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי ואוכלי"¹².

ג. הסיבות לכפיות טובה

במידה מרובה נוטים בני אדם לשכוח להכיר טובה. מהן הסיבות לכך? רבינו בחיי בספרו "חובות הלבבות"¹³ קובע שלוש סיבות יסודיות שמונעות מהאדם הכרת הטובה לה'.

1. הרדיפה אחרי תענוגות העוה"ז והנאותיו — חוסר ההסתפקות התמידי שיש לאדם, והשאיפה התמידית להשיג דברים שלא ישיגו אותם לעולם, מונעת מהאדם התבוננות בטובות ה' שכבר ישנם, ומשום כך מעטות וקטנות הטובות אצלו תמיד.

2. ההרגל בטובות — מיד כשהאדם נולד טובות ה' מקיפות אותו והוא גדל בהם עד שהוא חושב אותן לדבר טבעי ובלתי נמנע, ואין הוא שם לב שעליו להודות לה' עליהם, ולעובדו בעבורן¹⁴. לפיכך מתחזק האדם להשקפה זו שהכל מובן מאליו והכל מגיע לו¹⁵.

10. ע"ז ה, ע"א. רש"י ותוס' בד"ה כפויי טובה.

11. ה"תורה תמימה" בדברים ה', כו, סימן כ"ז צדד בביאורו של התוס', (א) משום שלרש"י קשה שאם היה חסר להם רגש ההכרה לא שייך כפוי טובה, שכפוי טובה משמעו מכוסה ושאינו מרגישים ומכירים מאי כסוי שייך? (ב) לא ייתכן לומר שישראל לא הכירו בטובות שנעשו עמהם, (ג) מהראיות שהגמי מביאה מוכח שעם ישראל הכיר בערך "הטובה שנעשתה עמהם אלא שלא רצו להודות. ועיין עוד ברי"ף על"עין יעקב" להבנת באור התוס'.

12. בראשית ג', יב.
13. שער הבחינה בפתיחה שעניינו ביאור דרכי התבוננות בנבראים ובטוב שהאלוקים מטיב להם, כדי להבחין מהם את מצואות ה' אחדותו וגדולתו.

14. יעויין בגוף הדברים במשל התינוק המקבל טובות מאיש חסד במדבר, שאינו מכיר לו טובה מספקת, לבין הכרת טובה של אסיר ששחרר ע"י אותו גומל חסד. התינוק לא הורגל בתנאים קשים וע"כ הוא מכיר טובה פחות מהאסיר שהורגל בתנאים קשים ומכיר טובה גדול יותר.

15. ע"כ כתב בספר "עלי שור" ח"ב עמ' ר"פ, שעיקר העבודה החינוכית של מידה זו היא: "להשתחרר מהשקפה זו שאין שום דבר מובן מאליו, וכל מה שאדם מקבל הוא חסד וטובה בין מאת ה' בין מאת בני אדם".

3. המקרים הרעים וההפסדים – כאשר פוגעים באדם שאינו מאמין שבאו עליו בצדק ולטובתו, גורמים להתמרמרות על ה' ולהיות כפוי טובה¹⁶.

הרב בר שאול זצ"ל¹⁷ היטיב לראות במידת הגאווה את הגורם היסודי לכפיות הטובה¹⁸ שהיא גם הגורם לכפירה, שאינה דווקא בשל הסתבכות שכלית אלא תוצאה של מידות רעות. נצטט חלק מהדברים:
 "...מידה רעה זו של אי הכרה בטובת הזולת של משיב רעה תחת טובה מתולדותיה של מדת הגאווה הפסולה היא...".

"מחמת גאוותו היתירה לראות בעצמו הכל... הוא אינו זוכר את הטובה שעשה לו חברו, משום שהוא סולד מן המחשבה כשלעצמה שהוא היה אי פעם זקוק למשהו ותלוי בטובתו"¹⁹, ושהוא לא יכול היה להעניק לעצמו את מה שהעניק לו חברו. ולכן הוא קודם כל מקטיף את עצם הטובה שעשה לו חברו ומגדיר אותה כדבר של מה בכך שיכול היה הוא עצמו לעשות זאת לעצמו אלמלא הקדים חברו ועשה זאת... ולאחר שהקטיף את טובת חברו שהפסידה כל משקל בשבילו, ומותר לו גם להתפלא על חברו שעדיין הוא מחשיב וזוכר אותה טובה על כלום, ואף לבעוס עליו בגלל זה, ואף לשנוא את חברו על מדה של קטנות מוחין שיש בו".

מדברי הרב בר שאול אנחנו למדים על התהליכים הנפשיים העוברים על בעל הגאווה, שהביאוהו לאי הכרת טובה אודות מה שמתרחש לפני ועל מה שמתרחש אחרי. פרעה, שהנביא מעיד על גאוותו, כבר תחילה בטובתו של יוסף "אשר לא ידע את יוסף" (שמות א', ח), ולאחר מכן "לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח" (שמות ה', ב). וזהו: "כל הכופר בטובתו של חברו סופו שכופר בטובתו של הקב"ה" (ירושלמי ברכות ט).

ד. דרכי חינוך

משהכרנו את ערכה של מצות הכרת הטוב וסיבותיה, נראה עתה כיצד מחנכת התורה את האדם להכרת טובה. התכונה היסודית שיש בה כדי להביא את האדם להכרת טובה היא הרגשת החסרון, ("ידיעת ההפכים"), שהיה לאדם קודם שבאה אליו הטובה, ואם האדם יזכור היטב את מצבו הקודם, אפשר שידע להעריך את מה שעשה עמו. בלשונו הטהורה של הראי"ה זצ"ל²⁰: "ההודאה הפנימית הבאה מעומק הכרת הטובה לאל עליון הטוב והמטיב האמיתי תצא לפועל בטבע האנושי ע"י ידיעת ההפכים... אמנם מתוך ידיעת מצב החסרון של השלילה יזכר ערך הטובה בהיותה במציאות, ותושפע השפעת הדעת מהיחידים שטעמו טעם העדר הסיודור התמידי ורעתו על כל הכלל כולו לעובר רוחו, בהכרת אושרו וטובתו".

16. עיין שם כמשל המתאים של העיוור, שער הבחינה – פתיחה.

17. "מן הבאר", עמ' 60 "דלוקי הגאווה וכפויי הטובה".

18. אכן, מצוות הבאת ביכורים ומקרא ביכורים שיסודה הכרת טובה היא ביטוי למידת הענוה, וז"ל הרמב"ם במו"נ ח"ג, פרק ל"ט: "אבל מקרא ביכורים יש בו גם מדת הענוה כי הוא שלוקח הסל על כתפו ויש בו הכרת בחסדי ה'".

19. עיין ב"עלי שור" ח"ב, עמ' רפ"א ועד שלישי; שהביא סיבה זו כגורמת לכפיות הטובה, וכתב שטובה שלמה של הנותן עם המקבל היא לשחרר את המקבל מהרגשת הכנעה; זו ע"י מתן אפשרות לניקול לעשות טובה לנותן, והביא מקור לזה משמו"ר פלי"א, ב. במצוות הדלקת נרות במקדש, כדי שלעם ישראל תהא הרגשה שכבר שילמו להקב"ה, יעו"ש בארוכה.

20. "עולת ראייה" ח"א, עמ' ש"י. ראה עוד בדבריו שם להבנת הציטוט במלואו.

נראה לומר, שעיקרון זה בא לידי ביטוי באחדות מצוותיה של תורה: במצוות ביכורים²¹ – מצווה התורה על שתי מצוות:

א. הבאת ביכורים – "והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך נחלה וירשת וישבת בה, ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך... ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו (רש"י בשם הספרי – "שליך כפוי טוזה") הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ" וגוי (דברים כ"ו, א-ג).

ב. אח"כ מצווה התורה מצווה נוספת הקשורה להבאת ביכורים – מקרא ביכורים: "וענית ואמרת לפני ה' אלוקיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה, ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב, וירעו אותנו המצרים ויענונו" וגוי (שם, ה).

כלומר, משזוכה האדם לטובת ה' ולברכתו, ברכת הארץ, ראוי אדם לחשוב כי הכל הגיע אליו מאת אדון העולם, וע"כ הוא המספר חסדיו האישיים והחסדים כלפי עם ישראל בכלל ומגולל בקריאתו את מצב החסרון של העבר לעומת מצב ההווה²². הוא אשר אמרנו שהכרת הטובה יסודה בידיעת החסרון.

עוד נראה לומר, שדבר זה מתגלה לנו בצורה מורחבת מאוד בהגדה של פסח, כפי שצינו מפרשים רבים. מבנה ההגדה מושתת על העיקרון של "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". מבנה וסדר המוביל את מקיימי מצוות "והגדת" להכרת הטוב, ולזכירת יציאת מצרים ונסיה.

ה. קורבנות התמיד כאמצעים מחנכים להכרת תודה לה'

במצוות קורבן התמיד שנתפרשה בשמות כ"ט פסי לח-מב, והוזכרה שוב במדבר כ"ח, א-ח, נאמר "זה האשה אשר תקריבו לה' כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עולה תמיד, את הכבש האחד תעשה בבקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערביים". עם קורבנות התמיד היו נלווים מנחה: עישרון אִיפת סולת בלולה בשמן כתית, רביעית ההין. נסכים: רביעית ההין יין לכבש האחד.

הסברים שונים הוצעו לטעמה של מצוות קרבן התמיד²³. לענייננו נביא את הסברו המיוחד של האברבנאל²⁴. אחרי שהוא עומד על טיבה של מידת הכרת הטוב, הוא מסביר שעם ישראל קיבל מאת ה' שני חסדים יסודיים שקבעו את גורלו כעם סגולה:

"...והנה הם קבלו ממנו יתברך שני חסדים גדולים, כל אחד הוא יותר גדול במעלה להיות שלמות נפשי שזכו אליו במעמד הר סיני, והשני היה גופני ביציאת מצרים. וכדי שנודה לפניו על ב' החסדים האלה צווה שיקריבו על המזבח בכל יום ב' כבשים, את האחד בבוקר כנגד מתן תורה שהיה בבוקר... ואת הכבש השני כנגד יציאת מצרים לזכר הפסח שאכלו שמה...".

הדברים הנלווים לקורבן התמיד, מנחה ונסכים, באו כנגד חסדים נוספים שבאו ע"י ב' החסדים היסודיים הנ"ל: מנחת סולת – תודה כנגד העומר (שמידתו עשירית האיפה). השמן שבו הייתה בלולה המנחה באה להודות על הכבוד שעם ישראל נחל במתן תורה

21. דברים כ"ו, א-ג.

22. אכן, כך הטעימו רבים מהמפרשים – רמב"ם, החינוך, ועוד.

23. המלבי"ם בפרי פינחס מסביר שהמטרה היא לעקור פולחן ע"ז לשמש הנעשה פעמים בבוקר במזרח ולפנות ערב בצד מערב.

24. בפירושו לשמות כ"ט, לח, עו"ש באריכות.

וביציאת מצרים ע"פ כל האומות (שמן מורה על הכבוד), נסך היין הינו תודה על השמחה שנלוותה לבי החסדים הנ"ל (שהיין מורה על השמחה).

בשם חכם אחד הביא האברבנאל²⁵ שהתודה היא כנגד חסדים אחרים:

א. החיות שמחיה אותנו בכל יום בוקר וערב, ונגד זה באים התמידים של הבוקר, כדי להודות לה' שיעיר את האדם להחיותו. והשני של בין הערביים מפני נשמתו שהיא נפקדת בלילה.

ב. הפרנסה שמפרנס וזן אותנו ואת טפנו. כנגד זה באו המנחה והנסכים, מנחת הסולת מן החיטים שהוא מאכל אדם המדבר, והשמן והיין מהווים ג"כ מרכיבים חשובים בסעודתו של אדם.

מבואר לנו א"כ, שע"י הקרבה יום-יומית של התמידים ישנה הכרת תודה קבועה, שיש בה כדי לשכלל ולהעמיק את תלות האדם בבוראו וממילא להעשות לעובד ה'. דרכים נוספות המחנכות את האדם להכרת טובה לה' הן המרכיבים השונים של הבריאה: הכרת תודה לדומם, לחי, למדבר. נציע בזאת את החוליות השונות הבונות את השרשרת, ומובילות בזה אחר זה להכרת תודה לה'.

ו. הכרת טובה להורים

נצטוונו בתורה: "כבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך"²⁶. בטעמה של מצווה זו נאמרו נימוקים אחדים²⁷. נזכיר את טעמו של בעל "ספר החינוך" הנוגע לענייננו: "משרשי המצוה הזו שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול החסד למי שעשה עמו טובה ולא יהא נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מדה רעה ומאוסה בתכלית... ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, וע"כ באמת ראוי לו לעשות להם כל הכבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם גם יגעו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבל זאת המידה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת האל ב"ה שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד האדם הראשון, ושהוציאוהו לאור העולם וספק צרכיו כל ימיו והעמידו על מתכנתו ושלמות אבריו. נתן בו נפש ודעת ומושכלות, שלולא הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי להזהר בעבודתו יתברך"²⁸ בדברים אלו שמענו: א. שחובת כבוד ההורים נובע מחובת הכרת התודה, ב. הכרת תודה להורים מובילה להכיר טובה לה'.

ז. הכרת טובה למקום המגורים

מהנאמר אצל יעקב "ויבא יעקב שלם עיר שכם... ויחן את פני העיר"²⁹, פירשו חז"ל: "אמר רב: מטבע תיקן להם, ושמואל אמר שווקים תיקן להם, ור' יוחנן אמר: מרחצאות תיקן להם. 'ויחן את פני העיר' – שהיו עושין איטליזים ומזכרים בשוק"³⁰.

25. שם כ"ט, לח מהפסקה: "גם ראיתי בדברי חכם אחד...".

26. שמות כ"ב, יב.

27. עיין טעמי אברבנאל, שמות כ', יב, רבינו בחיי ספר "כד הקמח", אות ר'.

28. "ספר החינוך", מצוה ל"ג.

29. בראשית ל"ג, יח.

30. ירושלמי פ"ט, סה"א.

הסביר בעל ה"תורה תמימה": "כלל התיקונים הוא ענין הרגש תודה והכרת טובה לאותו המקום שקרבוהו וקבלוהו לאזרח הארץ, וכן כתב בעל ה"כתב והקבלה": "יהודיעונו בזה שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו"³¹. מכאן משתמע היטב על החובה להכיר תודה למקום שאדם גר בו, לסייע ולהושיט את העזרה שיכולתו לסייע לאנשי ישובו ולסדרי חייהם.

הנה יעקב אבינו בא לעיר נוכרית מובהקת שבה מתגלים אחייכ אורחות חיים לא מתוקנים, ובכל זאת הוא רואה חובה לעצמו להכיר טובה ולחון את פני העיר. מובנת לנו גם תחושתו האחרת אותה הוא מבטא כלפי ה': "קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך" וגוי (בראשית ל"ז, יא). הכל נובע ממקור אחד, מי שמכיר טובה לאדם בא להכרת טובה לה'³². על רשב"י מסופר, שלאחר שנרפא ממחלה גופנית (מחלות עור) עיי רחצה בחמי טבריה, השתדל לפתור שאלות טומאה שהיו בעיר טבריה, וזאת מצד הכרת טובה.

ח. הכרת טובה לגוי

על פי ציווי התורה והדרכתה הנו מצווים שלא לתעב מצרי³³. וכה נאמר: "לא יבא עמונו ומואבי בקהל ה', גם דור עשירי לא יבא להם... על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים... לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, ולא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה'" (אחרי שנתגיירו)³⁴.

ישנה חובה להכיר טובה למצרי! ואע"פ שזרקו זכורי ישראל ליאור יש להכיר להם טובה, "כי גר היית בארצו", והיו לכם אכסניא בשעת הדחק, ועייכ בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבוא להם בקהל³⁵, מה שאין כן ביחסנו למואבים ולעמונים. זאת ועוד, משה רבנו ע"ה נצטוו עיי ה': "נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים" וגוי, וכתוב אחייכ "וישלח אתם משה... ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא" (במדבר ל"א, א-ו). ושאלו חז"ל בילקוט: "הקב"ה אומר למשה נקום בעצמך, והוא שולח אחרים? אלא ע"י שנתגדל במדין אמר אינו בדין שאני מיצר למי שעשה לי טובה", ואע"פ שעייז דחה את מצוות ה' מפני הכרת טובה, ויש לפרש את דברי ה' נקום עיי אחרים³⁶.

ט. הכרת טובה לבעלי חיים

הכרת טובה לגוי איננה קצה גבול דרישת התורה בעניין הכרת הטובה, כי החיוב הוא גם כלפי מי שאין בו דעת. באיסור אכילת נבילה וטריפה נאמר: "ואנשי קדש תהיו לי ובשר בשדה טריפה לא תאכלו לכלב תשלכון אותו"³⁷. וביאר רש"י: "מה ת"ל ללכב, למדך הכמוז

31. ראה בספר "מן הבאר" לרב בר שאול פ"י וישלח המציע עוד הסברים נוספים לחובה לחון את פני המקום.
32. מכאן תוכחה גדולה לכל מי שסבור שא"י, מוסדותיה ורשויותיה המסדירים את חיי הישוב נועדו רק לנתינה, מבלי שמקבלי הטובה יחושו חובה של הכרת טובה.
33. דברים כ"ג, ח.
34. עיין ב"ספר החינוך", מצוה תק"פ מהדורת מוסד הרב קוק.
35. בעל "ספר החינוך", הטעם: "כי השעבודין ששעבדו הם בנו גזירת השם היא עלינו ואין לנו לקבוע עליהם שנהא בלבבינו, ואחינו יקראו בהגגירם ובואם לחסות תחת כנפי השכינה".
36. עיין עוד בזה ב"שיחות מוסרי", עמ' ק"ח.
37. שמות כ"ב, ל.

שאין הקצ"ה מקפח שכר כל צריה וצריה שנאמר, 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשגור'. אמר הקצ"ה תנו לו שכרו". ובשמות י"ג, יג פירש"י בד"ה פטר חמור: "ולא פטר שאר בהמה טמאה וכו', ועוד שקייעו את ישראל צייתתן ממלכים טעונים מכספם ומוהצם של מזרים". יש אפוא חובה להכיר טובה גם לבע"ח שבאת לך טובה על ידן גם כאשר הוא משולל כוח בחירה, וגם כאשר המטיב עצמו איננו, והגמול ניתן בזה לכל בני מינו.

באופן אחר מבוטאת חובה זו במדרש ב"ר פי"ד, י"ג: "ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן"³⁸, ואחז"ל, "את שלום אחיך" נוחא, אלא מאי "את שלום הצאן"? הוי אומר שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש לו הניה ממנו, וזה מגדר הכרת הטוב. ומעניין ומפליא שבדיבור אחד ובמעלה אחת דרש יעקב אבינו בשלום בניו שבטי יה, ובשלום הצאן, וכל זאת בגלל שיש לאדם הנאה מן הצאן.

י. הכרת טובה לדומם

יותר מכך נדרש מן האדם להכיר טובה גם לדומם. הנה, אנחנו מוצאים בפרשת מכות מצרים שרובן נתבצעו ע"י משה מלבד המכות: דם, צפרדע וכינים, אלו נעשו ע"י אהרן. הטעם לכך ביאר רש"י (שמות ז', יט): "לפי שהגין היאור על משה כשהושלך לחוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים". וביחס למכת כינים: "לא היה העפר כדאי ללקות ע"י משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי וטמנהו בחול ולקח ע"י אהרן" (רש"י שם ח', יב). אי"כ אע"פ שבדין היה שהמכות הני"ל תעשינה ע"י משה, מאחר שנהנה מהם, נתחייב להם טובה ואע"פ שהינם דוממים.

הדרגות הללו להכיר טובה גם לדומם ולבעלי חיים הביאה את אחד מבעלי המוסר המעמיקים³⁹ לעורר כמה שאלות בעניין:

- 1) מנקודת ראות השכל – איזו פעולת הטבה עשו המים למשה עד שלא הכה את היאור, הן הדומם אינו פועל כלל והאדם הוא המנצל את סגולתו לשימוש?
- 2) ההכאה שעמה התרחש הנס הופכת את המים לכלים לקידוש שם ה', וא"כ איזה בזיון יש בהכאת משה אם ע"י שימושם לעבודת ה' מתעלים הם מאוד?

מפאת חשיבות התשובה והאור שהיא מאירה את כל הדרך אשר הלכנו עד כה נביא את הדברים במילואם, ונשכיל מהם את אשר יש להשכיל! "יסוד גדול ומקיף בכוחות הנפש של האדם מתגלה לנו בזה: כל מידות הנפש מושפעות ונפעלות ע"י הרגש ולא רק ע"י השכל, לכן אם אין אנו מכירים טובה לדומם שנהנו ממנו, וכ"ש אם אנחנו מבזים אותו, נפגע הרגש שאינו מגיב רק בהתאם לחוקי ההיגיון. הרגש של בעל מעלת החסד שרוצה אך לתת ולהנות אחרים, אסיר תודה הוא לכל אשר הפיק ממנו הנאה בכל צורה שהיא, ואפילו לדומם. והכלל הוא, פגיעה ברגש משפיעה באופן ישיר על המידות וממילא נפגעת מידת הכרת הטוב".

38. בראשית ל"ז, יב.

39. הרב אי דסלר זצ"ל בספרו "מכתב מאליהו" ח"ג, עמ' 101, יעו"ש.

שכלולה של מידת הכרת הטוב מחייבת הכרת טובה לכל גורם שקיבלתי ממנו טובה, ואפילו לא נתכוון המטיב כלל לטובתו ורק נסתבב הדבר בעקיפין, הרי זה חייב להכיר טובה למי שסיבב וגרם⁴⁰.

מבואר א"כ מהו השורש המחייב הכרת טובה לכל סוגי הגורמים שמהם אנחנו נהנים: בני אדם ובעלי חיים ודומם. רק רענון תמידי של הרגשות ע"י הכרת טובה לכל גורם בבריאה, מביא להכרת טובה לה' שממנה מסתעפים פארות רבים.

יא. אופני הכרת טובה

מצאנו בחז"ל דוגמאות של התבטאויות המבטאות הכרת טובה. ידועה אמרתו של רבי עקיבא ביחס לאשתו, רחל בת כלבא שבוע, שהייתה מוכנה לסבול חיי עוני ומחסור למען ר"ע שילמד תורה. בבוא העת כשנתגדל ר"ע הכיר לה טובה באומרו לתלמידיו שביקשו להרחיקה, כשחזר מלימודו עם רבים מתלמידיו: "הניחו לה, שלי ושלכם שלה הוא"⁴¹. כמה נפלאה האמרה הזו! כמה עוצמה של הכרת טובה טמונה בה! אין לך ביטוי גדול מזה! וידועים דבריו של ר' חייא שאשתו הייתה מצערת אותו, ור"ח היה מביא לה מתנות. וכשנתבקש ר"ח ע"י רב להבין פשרו של יחס זה השיב ר' חייא: "דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא". כמה אמיתית, אצילית ונשגבה ההתבטאות הזו⁴².

ויוסף הצדיק אמר: "איננו גדול בבית הזה ממני, ולא חשך ממני מאומה כי אותך באשר את אשתו, ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלוקים"⁴³ ג"כ ביטוי של הכרת טובה. מפרשת מקרא ביכורים וממבנה ההגדה למדנו שהכרת טובה כוללת בתוכה: (1) הזכרת החסרון, (2) הזכרת החסד, (3) הבעת תודה בפה.

מקורבן תודה והחלות שהיו נאכלים עמו ניתן ללמוד שיש ערך להכרת טובה כאשר היא נאמרת ונעשית בפומבי, בבחינת "אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה". אינו דומה המודה בצנעה למודה בפני קהל ועדה. זה מגדיל את מידת הענווה שהיא אבן יסוד בהכרת התודה. אברבנאל מסביר שהואיל וקורבן תודה ושלמי תודה נאכלים ליום ולילה עד חצות, היה צריך להזמין גם את אחיו ואוהביו ומיודעיו לאכול ולשמוח עמו כדי שלא יהיו בגדר "נותרי" ויפסלו, ואז כשיבואו הכול וישאלו זה לזה: על מה הייתה התודה? והוא יגיד להם הניסים והנפלאות שעשה עמו ה', וירוממהו בקהל עם.

כדי למנוע שכחת הנס, וכדי שתחושת הכרת הטובה ומתן התודה יהיו עמוקים, יצרה התורה הכרח של פירסום ברבים. וע"י הצורך לספר שוב ושוב את הנס ואופן נסיבותיו יהפך הדבר לחוויה קבועה ומתמשכת. קורבן תודה, והכרת התודה שאותה הוא מבטא אומרים חז"ל⁴⁴, שלא יתבטלו לעתיד לבוא, משא"כ קורבנות אחרים. לפי שביחס

40. יעויין ב"שיחות מוסרי", עמ' קט"ז; בביאור דברי בנות יתרו: "איש מצרי הצילנו". הכוונה לאיש המצרי שממנו ברח משה ובגללו נתגלגל הדבר שבנות יתרו ניצלו. ולאיש המצרי צריכים להכיר טובה, ואע"פ שלא נתכוון לכך. ועיין שם עוד בביאור מאמרי חז"ל שונים שמהם מוכח עד היכן מגיעה שכלולה של מידה יסודית זו.

41. כתובות סב, ע"ב.

42. יבמות ס"ב, ע"א. עיין "שיחות מוסרי" להרה"ג ר"ח שמואלביץ, במה שהסיק מכך לגבי גדרי הכרת טובה.

43. בראשית ל"ט, ט.

44. ויקרא רבה ט'.

לקורבנות אחרים, לא יהיו חטאים ולא יצטרכו להתפלל על צרה וחולי, אבל קורבן תודה ותפילת היונקים מרגש הכרת תודה לא יתבטלו מפני שדווקא בימים ההם יתגברו חסדי ה' וכל אחד ירגיש צורך בביטוי תודה על חסדיו עמו.

לה' – נזכור תמיד היות חסדיו עמנו בוקר וערב וצהרים, ולחברינו – נזכור מעשיהם הטובים עמנו, ונשכח להם את אשר הרעו עמנו. וכדרך ה': "גם אלה תשכחנה ואנוכי לא אשכחך"⁴⁵. מעשה העגל, שאמרו: "אלה אלוקיך ישראל" – ישכח, וקבלת התורה, "אנכי" – לא אשכחך.

45. ישעיהו מ"ט, טו.